

Izvorni znanstveni rad
UDK 32(497.5 Dubrovnik)(091)
321.01(091) Machiavelli, N.
321.728"15/19"
Priljeno: 11. ožujka 2010.

Oblici vlasti u renesansi: jedinственost dubrovačkog modela

DAMIR GRUBIŠA*

Sažetak

Autor razmatra oblike političke vlasti u renesansi i tipologiju tih oblika koju je dao Niccolò Machiavelli u *Vladaru* i *Raspravama o prvoj dekadi Tita Livija*. Cilj je rada istražiti postoji li *differentia specifica* koja razlikuje dubrovački oblik političkog uređenja od sličnih oblika političke vlasti u doba renesanse. Analizi se podvrgavaju oblici političke vlasti koji pripadaju republikanskom uređenju, s time što autor upozorava na postojanje prijelaznih oblika iz republike u principat, odnosno monarhiju i obrnuto. Nakon što je iznio pretpostavke za Machiavellijevu inicijalnu analizu komparativnih političkih uređenja, autor podvrgava usporednoj anazi firentinski republikanski model vladanja, mletački oblik političke vlasti i naposljetku dubrovački model političkog uređenja. Iako svaki od tih modela ima svoje razlikovne odlike, oni su međusobno slični po tome što baštine zajedničku ideju građanskog republikanizma (*repubblicanesimo civile*), da bi zatim svoje političko uređenje oblikovali prema interesima glavnih socijalnih i političkih snaga u zemlji, odnosno na svojem teritoriju. Tako se firentinski republikanizam razvio u smjeru tzv. "demokratskog republikanizma", pri čemu pojam demokracije ovdje isključivo znači ono što Machiavelli naziva *governo dei molti* – vlast brojnih. Iako ti oblici šireg sudjelovanja građana u odlučivanju zadovoljavaju većinu firentinskih građana, taj je sustav nestabilan jer je podložan unutarnjim frakcijskim i stranačkim borbama i vanjskim pritiscima. Mletački sustav aristokratskog republikanizma mnogo je stabilniji, ali je njegova socijalna baza uža i on se na kraju, prije svoje propasti, pretvara u zatvoreni policijski sustav. Dubrovački model političkog uređenja također spada u oblike aristokratskog republikanizma, ali jedinstven je po tome što je, za razliku od Venecije ili Genove, ograničio ovlasti i prerogative državnog poglavara, u ovom slučaju kneza,

* *Damir Grubiša*, izvanredni profesor na Fakultetu političkih znanosti na predmetima Politička teorija europske integracije, Politički sustav Europske Unije, Komunitarne politike Europske Unije, Komparativna politička korupcija, te na Hrvatskim studijima na predmetima Ideja Europe i Međunarodni odnosi.

koji djeluje kao jamac stabilnosti i nekorumpiranosti sustava. Uključivanjem pučana kroz bratovštine u javne poslove grada omogućeno je i širenje socijalne baze takvog poretka. I po tim je dvama obilježjima dubrovački politički model jedinstven.

Ključne riječi: Machiavelli, građanski republikanizam, firentinski “demokratski” republikanizam, mletački aristokratski republikanizam, Dubrovačka Republika, knez

1. Uvod: oblici političke vlasti u renesansi

Jedinstvenost dubrovačkog modela vlasti nije, čini se, pobudila velik interes istraživača republikanske renesansne tradicije u kontekstu modernih istraživanja značaja republikanske renesansne stečevine za modernu politiku. Analize modela renesansnih oblika vlasti uglavnom su se ograničile na mletački model i na firentinski model kao paradigmatске uzorke po kojima su se modelirali i drugi oblici vlasti na Apeninskom poluotoku i u mediteranskom pojasu zahvaćenom renesansom (usp. Van Gelderen i Skinner, 2006). Kao treći eventualni model republikanskog uređenja koji eventualno može biti predmetom istraživanja spominje se model Genove (Finlay, 1980), ali samo u kontekstu mletačkog modela vlasti – aristokratskog republikanizma, kao jedna od emanacija takvog modela (druge su emanacije takvog modela gradovi-republike vazali Mletačke Republike i autonomne gradske općine koje priznaju vrhovništvo Venecije ili Genove).

U ovakvom kontekstu valja se zapitati zaslužuje li uopće dubrovački model vlasti posebnu pozornost ili je i taj model samo jedna podvrsta ili inačica aristokratskog republikanizma mletačkog tipa? Za Genovu se to svakako može utvrditi: denovsko političko uređenje vrlo je slično mletačkom – po aristokratskoj bazi političke vlasti, po institucijama političke vlasti i po ovlastima državnog poglavara, koji se u Denovskoj Republici naziva isto kao i u Mletačkoj Republici – *Doge* (dužd), i koji je izabran na doživotni mandat kao jamac stabilnosti poretka nasuprot nestabilnostima koje uzrokuju periodični izbori gradskih vlasti, bilo slučajnim odabirom ljudi (pa makar i iz sužene izborne baze), metodom skrutinizacije ili pak regularnih političkih izbora, tek po imenu prispodobivih izborima političkih predstavnika u modernim demokracijama.

No na jedinstvenost dubrovačkog slučaja svojevremeno je upozorio politički mislilac koji se s pravom može smatrati rodonačelnikom moderne političke analize, a to je Niccolò Machiavelli. U njegovu glavnom djelu, koje se smatra analizom republikanskog modela vlasti, izdvojena su za stari vijek tri paradigmatška modela vlasti, a to su Rim, Atena i Aleksandrija, dok su za moderno doba karakteristična tri modela gradske republikanske vlasti – a to su Firenca, Venecija i Dubrovnik. Tako u prvom poglavlju I. knjige *Rasprava o prvoj dekadi Tita Livija*, pod naslovom “Kako

su nastali gradovi uopće i kako je nastao Rim”, Machiavelli spominje Dubrovnik kao grad koji je nastao u specifičnim uvjetima kada su se prastanovnici Dubrovnička koji su živjeli na području Epidaurusa (današnjeg Cavtata) pred naletima Avara i Slavena u VII. stoljeću nastanili u nepristupačnom ribarskom naselju na morskoj stijeni i tu uspostavili svoj grad, koji je zbog nepristupačnosti i neplodnosti prisilio stanovnike te nove naseobine da budu složniji od onih koji su živjeli na plodnijem terenu (Machiavelli, 1985: 154-155). A ujedno ih je prislio i da tu slogu zacementiraju boljim zakonima i boljim političkim uređenjem. To je uređenje utemeljeno na boljim zakonima jer su stanovnici toga grada bili prisiljeni da se snađu i manje su bili prepušteni neradu, pa su imali i manje povoda za neslogu, što su morali (i uspjeli) potvrditi i dobrim zakonima. Takvo uređenje iz nužde urodilo je i posebnim odlikama: za razliku od gradova smještenih na plodnim terenima koji se, braneći se, šire i utvrđuju svoju vlast u svojem širem *hinterlandu*, Dubrovnik se morao ograničiti na samoga sebe i u borbi za preživljavanje osloniti se na radišnost, instinkt za preživljavanje i obranu stanovnika te na dobre zakone koji to omogućuju. Riječju, Dubrovnik je zbog obrane i sigurnosti morao pronaći svoj, specifičan način preživljavanja, što znači orijentaciju na pomorstvo i na poseban defenzivni položaj spram sila koje su ga ugrožavale.

No, nažalost, to je i jedina referenca o Dubrovniku u *Raspravama o prvoj dekadi Tita Livija*. Iako je kanio raspravljati o republikama, kako ističe u prologu prve knjige, koju je započeo pisati 1513, Machiavelli se iz konjunktornih razloga okrenuo analizi monarhija odnosno kneževina (principata), prekinuo rad na *Raspravama* i napisao *Vladara (De Principatibus)*, a *Rasprave* je nastavio pisati sporadično i ostavio ih nedovršene i neobjavljene. Poznavateljima Machiavellijeva djela, posebno njegova stila i *procedéa*, razvidno je da je cezura u pisanju *Rasprava* nastupila baš kada se Machiavelli namjeravao posvetiti modernim republikama, a to znači Veneciji i Dubrovniku, no tematika *Vladara* odvela ga je natrag na teorijsku analizu republikanske vlasti u rano doba rimske povijesti i na njezinu komparaciju sa suvremenim firentinskim republikanskim uređenjem. Venecija i Dubrovnik tako su ostali *terra incolta*, na žaljenje u prvom redu istraživača mletačkog republikanizma, a glede istraživača dubrovačkog političkog uređenja ta je naznaka ostala neprimijećena.

Tako moramo sa žaljenjem konstatirati da smo stjecajem slučaja i povijesnih okolnosti (ustoličenje Lorenza de Medicija mlađega za vladara Firence i Machiavellijev pokušaj da uđe u njegovu službu pisanjem savjetničkog priručnika, *Vladara*) ostali prikraćeni za jednu kompetentnu analizu komparativnih prednosti dubrovačkog modela vlasti u odnosu na druge republikanske modele u renesansi. *Per analogiam* možemo zaključiti da bi takva analiza zacijelo obogatila političku misao uopće, ali i da bi zaokružila i Machiavellijeve prve korake u smjeru artikuliranja jedne komparativne analize modela vlasti – modernim rječnikom, oblika političkog

uređenja odnosno političkih sustava. Takav je prvi korak učinjen u *Vladaru*, gdje Machiavelli u prvih jedanaest poglavlja raspravlja o tome koliko ima vrsta monarhija i na koji se način one zadobivaju. Tu iznesena Machiavellijeva tipologija već predstavlja embrij komparativno-političke analize: monarhije mogu biti nasljedne, mješovite, nove, crkvene ili građanske. A sve države – tu Machiavelli prvi put uvodi pojam države kao *genus proximus* koji obuhvaća i monarhije i republike – kao vladavine koje su imale i imaju vlast nad ljudima ili su republike ili monarhije (Machiavelli, 1999). Tu pojam “vladavine” znači, *per analogiam* s pojmom države, oblike vlasti nad ljudima. Machiavelli u II. poglavlju *Vladara* izjavljuje da će ostaviti po strani republike jer je o njima već naširoko raspravljao, iako je prva knjiga *Rasprava*, na koju se očito referira, još uvijek daleko od “raspravljanja naširoko”: to je tek uvod u raspravu o republikama, nedovršenu, jer je opet pragmatički interes odveo Machiavellija na drugu stranu, naime da odmah prijeđe *in medias res* na političku analizu Firentinske Republike i republikanskog uređenja kakvo bi se opet moglo uspostaviti u Firenci (Grubiša, 1999). Zato se i osjeća ta cezura između prve i drugih dviju knjiga *Rasprava o prvoj dekadi Tita Livija*. Prva je knjiga pisana s ambicijom da postavi okvir za sustavnu raspravu o republikama, dok druga i treća knjiga *Rasprava* gube konzistentnost sustavne rasprave i pretvaraju se u zbirku eseja, diktiranih trenutnim interesom sudionika razgovora u vrtovima Oricellari, na kojim je domjencima Machiavelli čitao pojedina poglavlja sudionicima tog zatvorenog *circlea*, zadojenog republikanskim idejama. Epilog tih domjenaka bila je optužba za urotu, a dvojica su sudionika tih Machiavellijevih čitačkih večeri izgubila glavu zbog kovanja republikanske urote.

No vratimo se oblicima vlasti u renesansi kako bismo u širem okviru jedne tipologije koju je Machiavelli samo natuknuo, ali je nije dovršio, situirali i jedinstvenost dubrovačkog primjera. Mogli bismo reći, za potrebu izgradnje analitičkog pristupa temi istraživanja, da modeli vladanja ili oblici vlasti u renesansnim gradovima-državama obuhvaćaju (1) skup političkih institucija koje čine politički sustav na određenom teritoriju; (2) procese političkog odlučivanja (postupci izbora, imenovanja, donošenje političkih odluka); (3) sustav političkih vrijednosti (političke vrednote u užem smislu i pisana i nepisana, tj. običajna pravila političkog ponašanja, pravni propisi i sl.) i (4) aktere tih procesa (političke stranke, korporacije, interesne skupine, građani itd.).

Modeli vladanja ovise i o obliku državnog uređenja: je li riječ o monarhiji, državi kojoj je na čelu izabrani ili nasljedni vladar koji vlada sam ili uz pomoć drugih institucija, bez obzira na njezino ime (carstvo, kraljevstvo ili kneževina, tj. principat) i narav (apsolutna ili ustavna), ili o republici, u kojoj vlast vrše predstavnička (izabrana, imenovana ili skrutinizirana) tijela na temelju pisanog ili usmenog ustava. Dok Niccolò Machiavelli, kao što smo već rekli, razlikuje pet vrsta monarhije:

(1) novoosnovanu, u kojoj je vladar izabran ili je sam prigrabio vlast, (2) nasljednu, u kojoj se vlast prenosi na potomke vladajuće dinastije, (3) apsolutnu monarhiju, u kojoj vladar vlada sam, (4) vjersku monarhiju, u kojoj je temelj vlasti vjera i, na kraju, (5) građansku monarhiju, u kojoj vladar vlada uz ustavni pristanak građana, renesansna politička teorija prepoznaje dvije vrste republika: demokratsku (ili narodnu) republiku i aristokratsku republiku (Van Gelderen i Skinner, 2006; Rahe, 2006). U sivoj zoni između monarhije i republike nalaze se *sinjorije* (od tal. *signori*, gospoda), u kojima je vanjski oblik (naziv) državnog uređenja republikanski, dok je neformalni proces odlučivanja u rukama pripadnika jedne aristokratske ili magnatske obitelji, kao što je to bilo u Firentinskoj Republici za prve vladavine Medičejaca 1434-1494. (Larivaille, 1969).

Gradskim sinjorijama nazivaju se i oblici političke vlasti nastali u urbanim komunama sjeverne i srednje Italije sredinom XIII. stoljeća kao oblici institucionalne evolucije komune, koja je nastala kao zajednica svih građana. Postupno su najvažnije dužnosti u komuni bile povjeravane predstavnicima najutjecajnijih patricijskih gradskih obitelji, osobito nakon razdoblja žestokih političkih i socijalnih sukoba koji su izbijali između pučana, građana koji su naselili gradove obavljajući slobodne profesije ili kao radna snaga, i magnata, društvenog sloja koji se formirao amalgamiranjem starih patricijskih obitelji i predstavnika novih poduzetničkih slojeva građana skromnijeg i neplemičkog podrijetla. Prijelaz slobodnih komuna u gradske sinjorije do kojeg je došlo nakon razdoblja socijalnih sukoba u XIV. stoljeću označava težnju građana za uspostavom stabilne vlade koja je u stanju okončati endemsku institucionalnu nestabilnost (Von Albertini, 1970). Iz građanskih sinjorija ubrzo su se razvile aristokratske, dinastičke sinjorije, u kojima su pripadnici najjačih i najbogatijih slojeva uspjeli nametnuti nasljednike iz svojih redova, čime su uspostavljene vladarske dinastije. *Signori* na čelu takvih dinastija obično su tražili legitimaciju svoje vlasti ili od cara ili od pape, otkupljujući vladarsku titulu vojvode, markiza ili princa (kneza). Sve do XVI. stoljeća klasične predstavničke političke institucije komune koegzistirale su s vlašću *signora*, iako su se često nalazile u poziciji puke ratifikacije odluka vladara. Takve su sinjorije, faktički monarhije, tijekom XIV. i XV. stoljeća uspostavljene u Milanu, s dinastijama Della Torre, Visconti i Sforza, u Veroni s dinastijom Della Scala, u Ferrari s dinastijom Este, u Bologni s dinastijom Bentivoglio, u Riminiju i Ceseni s dinastijom Malatesta, u Forliju s dinastijom Ordellaffi, u Faenzi s dinastijom Manfredi, u Camerinu s dinastijom Da Varano, u Urbinu s dinastijom Montefeltro, u Imoli s dinastijom Alidosi, u Perugiji s dinastijom Baglioni itd.

U nekim gradovima-komunama kao što su Venecija i Genova došlo je do uspostave aristokratske republike u kojoj vlast ima nekoliko moćnih obitelji, ali je nominalno državni poglavar biran iz redova aristokracije. Vlast aristokracije u takvim

komunama može degenerirati u oligarhiju, kada također može biti sačuvana vanjska forma republike, ali je vlast u rukama nekolicine ili skupine koja vlada ili na temelju običaja, konsenzusa građana ili pak bespravno, kršeći zakone, koristeći vlast za promicanje partikularnih interesa nauštrb općih.

U Toskani se komunalna vlast sačuvala najduže, do XV. stoljeća: toskanske su republike zadržale demokratski, odnosno narodni oblik vlasti do polovice XV. stoljeća, a po uzoru na Firencu i u toskanskim republikama kao što su Pisa, Siena, Pistoia i Arezzo zadržana je republikanska konstitucija i privid demokratskih institucija, iako se stvarna vlast preselila u ruke najutjecajnijih obitelji. Firentinska Republika predstavlja prototip “demokratske republike”, koja je izgrađena na slobodnoj komuni krajem XII. stoljeća, s republikanskim institucijama i izbornim legitimitetom tijela koja obavljaju vlast (Bruckner, 1980). U velikim sukobima između optimata i pučana, novih urbanih slojeva, 1244. godine konsolidirao se demokratski republikanski režim, nazvan i “režimom prvog naroda” (*regime del primo popolo*).

2. Firentinski oblik vlasti: demokratski republikanizam

Specifičnost firentinskog republikanizma bila je u uspostavi vlasti korporacija 1280. godine koje su vladale gradom preko svojih predstavnika, *priora*. Priori strukovnih korporacija, tj. cehova, činili su zajedno sa stjegonošama (*gonfalonierima*) gradskih četvrti “gradsku sinjoriju”, vladu, koja je vladala uz pomoć komunalnog vijeća (kasnije Velikog vijeća) i vijeća naroda (kasnije Malog vijeća). Prevlast pučana (*popolana*) dovela je do prvoga firentinskog ustava pod nazivom “Propisi o pravdi” (*Ordinamenti di giustizia*) 1293. godine. Njime su utvrđene obveze i prava građana i ograničen je utjecaj aristokratskih obitelji u gradskoj upravi u korist korporacijskih predstavnika, cehovskih priora i samih cehova. Socijalni sukobi između magnata i pučana izbijali su tijekom četrnaestog stoljeća, a kulminirali su u prvom ustanku gradskog proletarijata u zapadnoj povijesti, u ustanku Ciompa, vunarskih radnika 1378. godine, koji je doveo na vlast pripadnike tzv. “malih cehova” nasuprot predstavnicima velikih cehova. Nakon kratkog razdoblja vladavine malih cehova restaurirana je 1382. vlast krupnih cehova uz podršku aristokratskih obitelji, čime je uspostavljena oligarhijska vlast koja je vladala sve do 1434. godine, kada je obitelj Medici ostvarila prevlast među firentinskim magnatskim obiteljima, a njezin glavar Cosimo postao prvi neformalni *signore*, uz očuvanje demokratskih republikanskih institucija koje su pod kraj medičejske vladavine postale samo formalna fasada vlasti. Za vladavine Cosimova unuka Lorenza Veličanstvenog 1469-1492. uspostavljen je *principat* (kneževina) i temeljno su revidirane institucije republikanske vlasti, omogućujući Lorenzu ne samo neformalnu već i stvarnu vlast. Lorenzovom smrću 1492. ponovno je uspostavljena republikanska vlast, a novi neformalni vladar postao je dominikanac Girolamo Savonarola kao pučki tribun koji je proglasio

Isusa Krista za vladara Firence. Iako je Savonarola težio uspostavi teokracije, zagovarao je “široku vlast” (*governo largo*) građana i uveo u firentinski politički sustav Veliko vijeće od 5.000 članova. Od 1492. do 1498, kada je Savonarola optužen za izdaju i smaknut, profilirao se politički sustav zrelog republikanizma koji je preživio sve do 1512. godine, da bi bio nakratko restauriran u razdoblju između 1527. i 1530. godine, kada je sa scene definitivno iščeznula Firentinska Republika i uspostavljeno Firentinsko vojvodstvo.

Demokratski republikanizam Firence zasnivao se na piramidi izabranih vijeća, na čijem je vrhu bila gradska sinjorija koju je činilo osam priora, izabranih na teritorijalnom principu, ali uvijek iz redova korporacija, te izabrani gonfalonijer (stjegonoša) pravde kao državni poglavar. Mandat svake gradske (nazvane i republičkom) sinjorije trajao je po dva mjeseca, tako da se vlada mijenjala šest puta godišnje. Takav sustav vuče korijen iz komunalnog doba, a zadržao se sve do 1502. godine, kada je uvedena doživotna dužnost stjegonoše pravde po uzoru na mletačkog dužda. Tu devetoricu članova “uže vlade” u obavljanju vlasti opsluživala su dva značajna tijela, Dvanaestorica dobrih ljudi (*probi viri* odnosno *bonomini*) i Šesnaestorica gonfalonijera (stjegonoša), koji su birani po gradskim četvrtima i predstavljali su teritorijalne interese građana. Članovi tih dvaju tijela imali su pravo glasovanja i predlaganja mjera sinjoriji, a mandat im je također trajao po dva mjeseca, ali tako da se nije preklapao s mandatom sinjorije. Značajnu ulogu imalo je tijelo nazvano Desetorica ratovanja čiji su članovi birani iz redova Velikog vijeća s mandatom od šest mjeseci ili godinu dana i koji su se bavili ratovima i diplomacijom. Unutarnjim poslovima bavilo se tijelo nazvano Osmorica koje je bilo zaduženo za unutarnju sigurnost, gradsko redarstvo i za izvršenje sudskih kazni. Sinjorija je imala pravo inicijative, ali ne isključive, i predlagala je zakone Velikom vijeću nakon širokih konzultacija s građanima (Grubiša, 1993). U delikatnim slučajevima sinjorija je pozivala ugledne građane na konzultacije kroz *ad hoc* odbore i povjerenstva, a građani su, pod prijetnjom novčane kazne, imali obvezu da se odazovu i da daju tražena mišljenja. Sve su dužnosti bile izborne, ali izbor se obavljao izvlačenjem imena podobnih građana (onih koji se nisu ogriješili o zakone te koji nisu imali zabranu političkog djelovanja zbog sudjelovanja u urotama ili u sukobima s vladom, ili zbog neplaćanja poreza) iz kožnih torbi, za što su bili zaduženi posebni dužnosnici koji su morali provjeravati podobnost svakog kandidata prilikom izbora. Uvjet za izbor na javnu dužnost obuhvaćao je stalan boravak u Firenci u posljednjih trideset godina, uredno plaćanje poreza i povijest obiteljske lojalnosti, tj. jesu li članovi obitelji kandidata bili u prošlosti podobni kandidati za javne dužnosti u Firenci. Budući da je sinjorija često pozivala građane na konzultacije u posebnim odborima, tzv. *baliama*, dajući im i značajnu ulogu u donošenju novih političkih mjera i zakona, ovaj se politički sustav smatrao demokratskim, kolegijalnim oblikom vlasti

u kojemu je uz Veliko vijeće, koje je brojilo 200-300 članova (za vrijeme Savonarole i 5000), još 300-500 građana sudjelovalo u donošenju političkih odluka. Sinjorija je naime imala obvezu da se očituje u slučaju neprihvatanja nekog traženog savjeta ili u slučaju formuliranja interesa neke skupine građana, bilo na teritorijalnoj ili cehovskoj osnovi. Uz ta tijela značajnu ulogu u firentinskom republikanizmu imala je vrlo dobro organizirana državna uprava, koja se sastojala od Prve i Druge kancelarije, kojima su na čelu bile istaknute ličnosti iz javnog života (humanisti poput Colluccia Salutatija, Leonarda Brunija ili Virgilija Adrianija), dok su na čelu Druge kancelarije bile ličnosti manjeg značaja, ali jednako tako vrlo kvalificirane za obavljanje kancelarskih dužnosti, kao primjerice Niccolò Machiavelli u razdoblju 1498-1512. Solidnost i snaga demokratskog republikanskog sustava Firence počivale su na ovim stupovima, a Marin Držić imao je na umu baš dobre osobine firentinskog republikanizma kada je Cosimu I. Mediciju, iako monarhijskom vladaru, predlagao uspostavljanje mješovitog političkog sustava u kojemu bi aristokrati dijelili vlast s građanima (Držić, 1989).

3. Mletački oblik vlasti: aristokratski republikanizam

Mletački politički sustav i model vladanja pripadali su, po klasifikaciji, modelu aristokratskog republikanizma. Formalno je suverena vlast pripadala *arengu*, skupštini slobodnih građana, koja je u početku birala gradskog poglavara kao bizantskog namjesnika, nazvanog *dux*, iz kojeg je naziva proistekao kasniji naziv *Doge* (dužd), dužnost ozakonjena Statutom iz 1242. godine (Finlay, 1980; Lane, 2007).

Nakon što se Venecija oslobodila bizantske uprave, dužd je postao državni poglavar kao personifikacija suverenosti Mletačke Republike. Isprva je imao samo ovlasti zapovijedanja vojskom i ratnom flotom u doba rata, a u doba mira upravljao je zajedno sa šestoricom savjetnika s kojima je tvorio Malo vijeće (*Minor Consiglio*), nazvano i *Serenissima Signoria* (Presvijetla sinjorija).

No realnu suverenu vlast imalo je Veliko vijeće (*Maggior Consiglio*), kojega su članovi isprva bili značajni građani, a nakon "Zatvaranja Velikog vijeća" (*Gran Serrata*) 1297. godine samo muški članovi plemićkih obitelji, njih oko 1000. Veliko vijeće svoje ovlasti provodilo preko nižih vijeća, Kolegija savjetnika (tzv. "mudraca") odnosno prave vlade Republike, Senata (Vijeća umoljenih – *Consiglio dei Pregadi*, lat. *Consilium Rogatorum*), ovlaštenog za vanjske poslove, Vijeća desetorice, ovlaštenog za državnu sigurnost i sudbenih vijeća (*Tribunali della Quarantia*). Postupno je Vijeće desetorice postajalo sve moćnije u ulozi zaštitnika republikanskih institucija, ali i oligarhijske moći jednog dijela mletačkog patricijata. U prvo vrijeme, do razdoblja zatvaranja Velikog vijeća, mletačka je aristokracija bila relativno otvoren društveni sloj jer su plemićima mogli postati i građani koji su posebno zadužili Veneciju u ratu i miru. Kasnije, u drugoj polovici XV. stoljeća, kada je uve-

dena "Zlatna knjiga", registar u koji su mogli biti uvedeni samo pripadnici "prave" aristokracije, bogati su građani mogli postati plemićima samo iznimno, u doba rata, kada su se na poticaj vlade prodavale plemićke titule da bi se napunile državne kase. Mletačka aristokracija nije bila samo privilegirana društvena klasa, već je istovremeno bila i stalež profesionalnih državnih službenika. Mletački plemići imali su obvezu služiti u državnoj upravi kao tajnici kancelarije, računovođe, lučki kapetani i suci, te se odazivati na pozive vlade za obavljanje posebnih, *ad hoc* funkcija (poslanika, konzula, providura itd.). Velik dio mletačke aristokracije bio je dobro osposobljen za te poslove, najčešće studirajući na Sveučilištu u Padovi, ali vlada je često slala darovite mlade pripadnike plemićkih obitelji na studij o svojem trošku i u druge zemlje. Da bi onemogućili koncentraciju vlasti u rukama nekolicine, što je bila konstantna težnja jačih i bogatijih obitelji, mletačka je vlada ograničila mandat svih dužnosti na razdoblje od dva mjeseca do dvije godine (za suce). Istovremeno, javne su dužnosti bile i loše plaćene da bi se izbjegla jagma za njima.

Institucije mletačkog političkog sustava bile su strukturirane u osam osnovnih razina, tvoreći tako piramidu vlasti u čijoj je osnovici bilo Veliko vijeće, a na vrhu dužd. Prvu, najnižu razinu činilo je Veliko vijeće, koje je početkom XVI. stoljeća brojilo najviše članova, 1500, dok je kasnije njihov broj opadao. Među pripadnike prve razine vlasti ubrajalo se i oko tri stotine državnih službenika u državnim kancelarijama, a koje je imenovalo Veliko vijeće. Drugu razinu vlasti činio je Senat (Vijeće umoljenih), koji se sastojao od 120 patricija koje je biralo Veliko vijeće. Uz njega su u drugu razinu spadali i Sudsko vijeće četrdesetorice (*Consiglio dei Quaranta*), nazvano "Quarantia", koje su također činili patriciji koje je imenovalo Veliko vijeće, guverneri mletačkih teritorija i pokrajina i zapovjednici mletačke vojske, svi birani od Velikog vijeća, te povjerenici za posebne poslove i članovi *ad hoc* odbora. Treću razinu činilo je Vijeće desetorice sa *Zontom* (dijalektalni izraz od tal. *aggiunta*, dodatak), tijelom od 60 članova Senata koje je Vijeću desetorice pomagalo u odlučivanju, trojica čelnika Quarantie, veleposlanici koje je imenovao Senat, petorica članova tijela *Savi di Terra Ferma* (Mudri savjetnici, iz redova kopnene aristokracije) i petorica članova tijela *Savi agli Ordini* (Redovni mudri savjetnici), svi imenovani od Senata. Četvrtu razinu činila su šestorica članova tijela *Savi grandi* (Veliki mudri savjetnici), koje je imenovao Senat, i šestorica duždevih savjetnika koje je imenovalo Veliko vijeće. Petu razinu činila su trojica čelnika Vijeća desetorice. Šestu razinu činila su trojica "državnih inkvizitora za sprečavanje širenja državnih tajni", koji su s vremenom, osobito nakon 1539. postali Vrhovno sudište Mletačke Republike s gotovo neograničenom moći u odnosu na druge institucije Republike. Sedmu razinu činilo je Vijeće prokuratora Svetog Marka koje se sastojalo od 9 patricija koje je biralo Veliko vijeće na doživotni mandat. Njihova je zadaća bila upravljanje bazilikom Sv. Marka, dobrotvornim zakladama i zadužbinama te

zaštita siročadi i siromašnih; dužnost prokuratora smatrala se najprestižnijom (i najunosnijom) nagradom za velike zasluge Republici. Osmu razinu vlasti i sam vrh piramide vlasti Mletačke Republike predstavljao je dužd, biran doživotno u Velikom vijeću složenim postupkom koji je obuhvaćao nekoliko faza: izbor izbornika, zatim prvo izvlačenje, drugi izbor i na kraju ponovno izvlačenje, što je znalo imati prilično neizvjestan ishod. Dužd je u redovnim poslovima mogao odlučivati samo zajedno s kolegijem, tako da je njegova dužnost državnog poglavara obuhvaćala brojne ceremonijalne i simboličke funkcije, ali je u praksi imao prilično ograničene ovlasti u mirnodopskim uvjetima. Značajnu ulogu u Mletačkoj Republici imala je i profesionalna uprava kojoj je na čelu bio kancelar, što je bila najviša državna dužnost na koju je mogao biti imenovan kandidat iz građanskih redova. Dužnost je bila doživotna, a za razliku od plemića građani zaposleni u upravi primali su pristojne plaće. Mletačka Republika posebno je razvila pravosudne funkcije, po kojima je došla na dobar glas kao “dobro organizirana država”, kako je o njoj govorio i Machiavelli. Politički sustav bio je stabilan i osim nekoliko pokušaja duždeva da prigrabe veće ovlasti od onih što su im pripadale, vrlo je dobro reagirao na promjene i političke i socijalne izazove. Međutim ono što je vrijedilo za građane Mletačke Republike nije vrijedilo za podanike na teritorijima pod mletačkom upravom, koji su bili lišeni prava i privilegija koje su uživali plemići i građani Venecije. Imenovani providuri imali su gotovo apsolutističke ovlasti, što je često izazivalo nezadovoljstvo stanovništva teritorija pod mletačkom upravom i pobune, koje su bile surovo gušene.

Mletački aristokratski republikanizam dobro je funkcionirao u razdoblju prosperiteta i ekspanzije. S krizom trgovine na Mediteranu i gubitkom privilegiranog položaja u odnosu na Osmansko Carstvo sve su više dolazile do izražaja oligarhijske tendencije izazvane smanjenjem broja plemića i čuvanjem “zatvorenih lista”, kao i represivne osobine mletačke vlasti, zbog kojih je Mletačka Republika u XVII. stoljeću imala sve osobine policijske države. Taj je proces počeo još za života Marina Držića, koji je u mletačkom modelu vladanja vidio sve loše osobine aristokratske dekadencije i političke korupcije, koja je počela uzimati maha i u dotada stabilnoj i “ponajbolje uređenoj državi” tadašnje Europe.

4. Dubrovački oblik vlasti: argumenti u prilog jedinstvenosti modela

Za razliku od firentinskog narodnog ili demokratskog republikanizma i mletačkog aristokratskog republikanizma dubrovački je model vlasti osebujan po tome što je, iako aristokratski po naravi, relativizirao ulogu državnog poglavara, kneza Dubrovačke Republike, svodeći instituciju kneza na državnog poglavara po uzoru na tradicije demokratskog republikanizma. To je omogućilo “demokratizaciju” institucije kneza, za razliku od doživotnog mandata dužda i tromjesečnog, a kasnije i doživotnog mandata firentinskog gonfalonijera pravde (Harris, 2003). Iako je nakon

jednomjesečnog mandata osobi koja je obavljala dužnost kneza bilo zabranjeno da ponovno obavlja tu dužnost u razdoblju od dvije godine, dubrovački su plemići tijekom svojeg života mogli računati da će više puta obavljati dužnost kneza. Istovremeno, iako po vanjskim atributima dubrovačko plemstvo ostaje ekskluzivno gotovo kao mletački patricijat, dubrovački model vladanja fleksibilniji je od mletačkog jer pronalazi posebne načine za uključivanje građana u poslove Republike kroz bratovštine i trgovačke i pomorske udruge. No to je proces do kojeg značajnije dolazi tek kasnije, u XVI. stoljeću, nakon smrti Marina Držića, zagovornika demokratske republike nasuprot aristokratskom modelu vlasti, a osobito nakon velikog potresa 1667. (Stulli, 2001).

Suverenitet dubrovačke države pripadao je Velikom vijeću, čiji su članovi bili pripadnici dubrovačke vlastele, isprva s navršenom 21 godinom, a zatim s navršenom osamnaestom godinom života. Veliko je vijeće 1358. godine brojilo 130 vijećnika, a zbog ekskluzivnosti vlasteoskog staleža taj se broj s vremenom smanjivao, da bi u potresu 1667. Veliko vijeće bilo gotovo desetkovano i spalo na 37 članova. U prvo vrijeme nakon stjecanja samostalnosti od Venecije Veliko je vijeće djelovalo kao zakonodavno tijelo i kao središnja institucija državne vlasti. Kasnije, u XV. stoljeću, njegova se uloga postupno sužava na ovlast biranja gradskih magistrata, a težište vlasti seli se na Vijeće umoljenih, koje se naziva i Senatom Dubrovačke Republike. Članove Senata bira Veliko vijeće svake godine iz redova imućnije i uglednije vlastele, a broj članova Senata postupno raste s 45 u drugoj polovici XIV. stoljeća na 61 u drugoj polovici XV. stoljeća. Za razliku od Mletačke Republike dubrovački je Senat obavljao faktičke dužnosti vlade, odlučujući o najvažnijim pitanjima unutarnje i vanjske politike, obavljajući upravne i sudske poslove. Senat je vodio i trgovačku politiku, određivao poreze i carine, imenovao poslanike i konzule i postupno preuzeo na sebe i zakonodavnu djelatnost. O značaju dubrovačkog Senata govori i učestalost njegova sastajanja – četiri puta tjedno. Iako je u odnosu na Veliko vijeće Senat brojčano bio samo upola manji, što bi pretpostavljalo da se svi članovi Velikog vijeća mogu izmjenjivati u članstvu Senata, u praksi se izbor senatora ograničavao na članove elitnih obitelji, čime se stvarao uži, oligarhijski sloj, koji je vladao Dubrovnikom. Knez i Malo vijeće, birano također na godinu dana, a sastavljeno od pet sudaca i šest članova Velikog vijeća koji su po položaju bili članovi Senata, obavljali su povjerene im upravne, civilne i kaznene poslove, dopisivali se s vladama drugih država i primali u audijenciju poslanike stranih država. Najmlađi član Malog vijeća obavljao je dužnost državnog tajnika, a kasnije i tajnika za vanjske poslove. Malo je vijeće bilo izvršno tijelo Velikog vijeća i Senata, uvijek pod budnim okom Senata koji je postao središnje tijelo vlasti u Dubrovniku. Po značaju nakon tih glavnih tijela vlasti dolaze Čuvari pravde, tijelo koje je obavljalo nadzor nad zakonitošću rada te razmatralo izvješća svih drugih tijela i nadziralo pridržavaju li se

sva tijela dobivenih uputa i ovlasti. Teritorijalno ustrojstvo vlasti na području cijele Republike dovelo je i do formiranja Trojice sindika (povjerenika) za nadzor državne uprave na izvangradskim područjima, čiji je posao bio ispitivanje rada kaštelana, kapetana, potknezova i drugih službenika i izvješćivanje Senata o tome. U zlatno doba Dubrovnika došlo je do ekspanzije i množenja državnih službi i tijela s posebnim ovlastima, ali su pragmatična narav i trgovački duh dubrovačke elite obuzdali to širenje u okviru raspoloživih mogućnosti. Posebnu ulogu imalo je i dubrovačko činovništvo, na čijem je čelu bio tajnik Dubrovačke Republike, koji je redovito bio stranac. Tako je ta dužnost 1515. bila ponuđena i Niccolòu Machiavelliju, ali on je odbio tu ponudu, kao što je odbio i ponudu rimskog princa i vojskovođe Fabrizija Colonne da stupi u njegovu službu kao sekretar-savjetnik. Razlozi za to odbijanje, i u prvom i u drugom slučaju, diktirani su Machiavellijevom željom da pridonese promjeni nabolje u Firenci, i zbog toga je nije htio napustiti. Ovdje možemo konstatirati samo to da nas je Machiavellijeva naivnost i optimizam glede mogućnosti povratka republikanskog uređenja u Firenci zakinula za jednu zanimljivu i intrigantnu mogućnost, naime da Machiavelli doista dođe u Dubrovnik i prihvativši dužnost sekretara proširi svoju analizu republikanskog modela na Dubrovnik, za što bi na licu mjesta imao dovoljno empirijske građe.

Zahvaljujući trgovačkom i pomorskom profilu i snazi onih koji su se bavili tim profitabilnim aktivnostima, Dubrovnik je primjer stabilne aristokratske republike s oligarhijskim tendencijama koje se nisu uspjele nametnuti kao u Mletačkoj Republici, a tome je pridonio i relativno mali broj pripadnika vlastele u odnosu na preostalo gradsko stanovništvo. No upravljanje Republikom ostalo je čvrsto u rukama vlastele, zbog čega je Marin Držić, svjestan diskrepancije između različitih značenja pojma *libertas*, koji je postao moto Dubrovačke Republike (*libertas* prema vani, *non libertas* prema unutra), jedino u sudjelovanju građana u vlasti vidio jamstvo da riječi iznad ulaza u prostorije Velikog vijeća “*Obliti privatorum, publica curate*” (“Zaboravite privatno, brinite o javnim poslovima”) neće ostati samo političkom frazom.

Differentia je specifica Dubrovnika međutim i položaj kneza u sustavu vlasti, njegove ovlasti i prerogative, koje se razlikuju od onih mletačkog i đenovskog dužda. S druge strane, položaj kneza valja razmotriti i u kontekstu narodne tradicije, dakle tradicije političkih oblika organiziranja koji prethode državnim oblicima i vuku svoje korijene iz plemenskog uređenja. Stoga ovdje valja spomenuti i specifičnu ulogu kneza u ovakvom sustavu vlasti.

Naziv knez feudalni je vladarski naslov, naziv za položaj u feudalnoj društvenoj i političkoj strukturi koji je podređen monarhu, kralju ili caru. U bizantskom političkom sustavu knez je imenovani upravitelj nekoga grada ili područja (*dux* ili *comes*). U ranom srednjovjekovnom društvu knez je nasljedna titula (*princeps*, tj.

princ), a u srednjovjekovnim komunama to je naziv za gradskog načelnika ili poglavara (*potestas, rector, comes*) kojeg isprva postavlja viša (monarhijska ili crkvena) vlast, a zatim ga izabiru sami građani na određeno vrijeme (ili doživotno, kao u Veneciji, Genovi i kasnije u Firenci 1498-1512). U južnoslavenskim krajevima rabi se i kao naziv za seoskog poglavara, za glavara više sela (*knežine*) i slobodnih plemenskih općina (*obor-knez, baš-knez*). U hrvatskoj državnoj tradiciji naziv knez prvi se put spominje na Bašćanskoj ploči uz ime kneza Kosmata oko 1000. godine.

U renesansnim gradovima-državama knez je naziv za državnog poglavara: u Veneciji i Genovi to je *doge*, tj. *dux*, u Firenci *principe*, što označuje i izabranoga *gonfalonijera*, ali i kasnijeg vladara koji uspostavlja hereditarnu, dinastičku vlast, čime republika prelazi u principat, kneževinu s atributima monarhijske vladavine.

U Dubrovniku za bizantske vladavine gradski je poglavar *comes* (hrvatski: *knez*), a za mletačke vladavine postavljaju ga Senat i mletački dužd. Nakon oslobođenja od mletačkog vrhovništva i stjecanja atributa državnosti 1358. uveden je naslov *rector civitatis Ragusii* (tal. *rettore*), u narodu oduvijek nazivan knezom. Od sredine XV. stoljeća u službenim dokumentima naziva se knezom Dubrovačke Republike, dok mletačke vlasti izbjegavaju spomenuti tu titulu i u službenoj diplomatskoj prepisci, rabeći naziv *rettore Ragusino* ili *rettore di Ragusa*, tj. dubrovački knez. Nakon odlaska rektora kojeg je postavila Venecija, isprva su dužnost rektora obnašala trojica članova Senata koji su izabrani na mandat od dva mjeseca i koji su se smjenjivali svakog tjedna u Kneževoj palači. No njihova je vlast bila ograničena odredbom koja je propisivala da se u slučaju odsutnosti samo jednog suca ili člana Malog vijeća (Senata) ne može donijeti odluka bez pravorijeka Velikog vijeća i koja je imenovanje dubrovačkih poklisara povjerila Velikom vijeću. Krajem 1358. kneževska je služba pojednostavljena tako da je svaki od trojice kneževa obnašao dužnost mjesec dana u kontinuitetu, što se pokazalo praktičnijim i omogućilo je prijenos nekih ovlasti, između ostaloga i imenovanje poklisara i vođenje dubrovačke diplomacije kroz Malo vijeće. Otada pa do propasti Dubrovačke Republike svaki je izabrani knez obnašao dužnost samo mjesec dana. Ta je kratkoća mandata u to vrijeme bila izuzetak, jer su se u Veneciji i Genovi duždevi birali doživotno, dok je u Firenci uveden kratkotrajan mandat gonfalonijera, državnog poglavara, od mjesec dana po uzoru na Dubrovnik tek pred kraj XV. stoljeća. Svrha takvog kratkotrajnog mandata bila je onemogućiti korupciju i stjecanje prevelike moći u rukama jedne osobe. Budući da je knez po rodu pripadao dubrovačkoj vlasteli i bio članom Malog vijeća, njegovo je vođenje egzekutive, tj. Dubrovačke kancelarije ovisilo o kolektivnim odlukama Senata. Ovlasti kneza bile su ponajviše ceremonijalne i najviše su dolazile do izražaja u gradskim i vjerskim svetkovinama, gradskoj *festi* i procesijama, kao i prigodom prijema inozemnih poslanika i diplomata.

Prerogative kneza obuhvaćale su i značajnu ulogu predlaganja dnevnog reda i sazivanja Senata i Velikog vijeća, tako da je o njemu ovisio prioritet odvijanja državnih poslova u tom kratkom razdoblju u kojem je obnašao vlast. Za vrijeme obavljanja svoje dužnosti knez je stanovao u Kneževu dvoru, odvojen od svoje obitelji, što se smatralo dobrim običajem kojim se onemogućuje utjecaj obiteljskih interesa na javne poslove, u skladu s maksimumom isklesanom na do vratku ulaznog portala koja glasi “Obliti privatorum, publica curate” (*Zaboravite privatno, brinite o javnim poslovima*). Malo je vijeće strogo kontroliralo moguće sukobe interesa, pa se tako u svakom predmetu o kojem se raspravljalo a koji je mogao biti u vezi s nekim privatnim kneževim interesom knez morao izuzeti iz vijećanja, a predsjedanje Vijećem preuzeo bi najstariji član Senata. Knez se biraio tajnim glasovanjem složenom procedurom kao i u Veneciji, a nakon jednomjesečnog mandata nije mogao biti ponovno izabran sljedeće dvije godine. Postupno su sudačke ovlasti prešle iz kneževе nadležnosti na posebno osnovana sudbena tijela (1448. na građansko, a 1459. na kazneno sudište). Knezu je, pored više tajnika, u radu pomagao vikar biran iz redova Senata na razdoblje od godinu dana, ali s ograničenim ovlastima. Knez je bio i čuvar državnog pečata, a imao je i pravo na osobnu stražu, zvanu *sduri*, te na osmero slugu, koji su nazivani *knežaci* (*chenesaghi*). Iako je kneževa uloga bila, kao što smo već rekli, ceremonijalna, ona je nosila i visok simbolični značaj. U puku je knez bio percipiran kao jamac stabilnosti institucija, a sama činjenica da tijekom stoljeća nije bilo pokušaja uzurpacije vlasti svjedoči i o stabilnosti sustava, kojemu, doduše, Marin Držić zamjera zatvorenost i konformizam koji onemogućuje svaku istinsku demokratsku inovaciju i političku dinamiku, što se u kasnijim stoljećima, u doba krize u XVI. i XVII. stoljeću, i potvrdilo.

Naravno, nijedna vlast ne može se analizirati bez svog osnovnog socijalnog supstrata: u ovom slučaju to je dubrovačka aristokracija, koja je također specifična u odnosu na aristokracije sličnih gradova-republika.

Kao što je već rečeno, u Dubrovniku je u srednjem vijeku uspostavljena patricijska aristokratska republika, isprva nazvana “Communitas Ragusina”, a zatim od sredine XV. stoljeća Dubrovačkom Republikom, u kojoj je dubrovačka vlastela imala svu vlast. Stanovništvo grada-republike dijelilo se na vlastelu (*patrizi*) i pučane – građane (*cittadini*) koji su se bavili obrtima, trgovinom, pomorstvom i drugim slobodnim profesijama. Da bi sačuvale ekskluzivnost pripadnosti vlasteli, gradske vlasti 1332. godine proglašavaju “zatvaranje Velikog vijeća”, čime su pučani isključeni iz upravljanja gradom. Javne dužnosti u Republici smije obavljati samo vlastela, a vlastela između sebe bira rektora – kneza na mandat od samo mjesec dana, što bi, kao što je već rečeno, trebalo onemogućiti korupciju i nepotizam.

Vlastela se dijelila na *casate* po klanskom načelu, a u okviru jedne *casate* bilo je okupljeno više obitelji. No pritisak bogatijih pučana na vlastelu riješen je na ose-

bujan način još u srednjem vijeku stvaranjem bratovština, od kojih je najpoznatija bratovština Sv. Antuna, koja je okupljala najbogatije pučane, trgovce, pomorce i strance u službi Dubrovačke Republike – kancelare, notare, liječnike i učitelje, kao i nezakonitu djecu velikaša, stvarajući tako jednu sekundarnu elitu dubrovačkog društva. U svojim *Urotničkim pismima* Marin Držić kritizirao je političku ekskluzivnost vlastele, koja početkom XVI. stoljeća donosi političku imobilnost i stagnaciju, gušeći svaki napredak i daljnji prosperitet Republike, i zagovarao stvaranje mješovite vlade vlastele i pučana i napuštanje modela patricijske aristokratske vladavine. Dakle za razliku od mletačke aristokracije, koja je morala pribjeći kupovanju aristokratskog statusa od strane građana, o čemu govori i Shakespeareov *Mletački trgovac*, u Dubrovniku je stvoren poseban hibridni status vlastele i pučana kroz instituciju bratovština. Iako je taj eksperiment mogao dovesti do postupnog prevladavanja pučana i ostvarenja Držićeva sna, to se ipak, zbog opće ekonomske depresije i krize u kojoj se Dubrovnik našao u XVII. stoljeću, nažalost, nije dogodilo.

Osebjunost takvog dubrovačkog političkog uređenja doista daje razlog za ocjenu da je dubrovački republikanski model vladavine, tj. oblik vlasti jedinstven. U povezanosti s onim faktorima koje Machiavelli navodi u prvom poglavlju svojih *Rasprava o prvoj dekadi Tita Livija*, a to su nepristupačnost gradskog teritorija i teški uvjeti života koji nameću potrebu za većom slogom i za većom marljivošću njegovih stanovnika, te formiranje opsadnog mentaliteta zbog stalne vanjske opasnosti koje rezultira ne agresivnom, već miroljubivom politikom u kojem diplomatske metode zamjenjuju silu, Dubrovnik doista postaje unikatni model političke vlasti. Taj se model odlikuje unutarnjom stabilnošću, ali koja s vremenom prelazi u statičnost i okoštaloš, zbog čega u postrenesansnom razdoblju dolazi do stagnacije. Političko uređenje ostaje zacementirano socijalnom nepokretljivošću, a dubrovačka aristokracija se, kao i u svim drugim postrenesansnim gradovima-državama, pretvara u rentijersku i parazitsku klasu koja se više nije u stanju prilagoditi novim promjenama koje donosi vrijeme. No u Machiavellijevo doba Dubrovnik je na vrhuncu svoje slave i tada doista zavređuje atribut jedinstvenosti.

LITERATURA

- Bobbio, Norberto, 1976: *La teoria delle forme di governo*, Giappichelli editore, Torino.
- Bruckner, Gene, 1998: *The Society of Renaissance Florence: A Documentary Study*, University of Toronto Press, Toronto.
- Ćosić, Stjepan i Vekarić, Nenad, 2005: *Dubrovačka vlastela između roda i države: Salamankezi i Sorbonezi*, Zavod za povijesne znanosti HAZU, Dubrovnik.
- Diversis, Filip de, 2004: *Opis slavnoga grada Dubrovnika*, Dom i svijet, Zagreb.
- Držić, Marin, 1989: *Urotnička pisma*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb (prijevod: Frano Čale, urednici: Slobodan Prosperov Novak, Roberto Valle).
- Finlay, Robert, 1980: *Politics in Renaissance Venice*, Rutgers University Press, New Brunswick.
- Foretić, Vinko, 1980: *Povijest Dubrovnika do 1808. I-II*, Nakladni zavod MH, Zagreb.
- Gozzi, Giorgio, 1981: *La libera e sovrana Repubblica di Ragusa 634-1814*, Volpi editore, Roma.
- Grubiša, Damir, 1985: "Uvod u Machiavellija: vrijeme, čovjek, djelo", u: Niccolò Machiavelli, *Izabrano djelo I-II* (priredio Damir Grubiša), Globus, Zagreb.
- Grubiša, Damir, 1993: *Monarhija i republika u Machiavellijevoj političkoj teoriji*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb (doktorska disertacija, neobjavljena).
- Grubiša, Damir, 1999: "Kako čitati Vladara", u: Niccolò Machiavelli, *Vladar*, Globus, Zagreb (priredio Damir Grubiša).
- Grubiša, Damir, 2009: "Modeli vlasti u renesansi", u: *Leksikon Marina Držića* (uredio Slobodan Prosperov Novak), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb.
- Harris, Robin, 2003: *Dubrovnik: A History*, SaqiBooks, London.
- Janeković Römer, Zdenka, 1999: *Okvir slobode. Dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma*, Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU.
- Lonza, Nella, 2000: "Izborni postupak Dubrovačke republike", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU*, 38, str. 9-52.
- Lonza, Nella, 2006: "Obliti privatorum publica curate: pretci i srodnici jedne političke maksime", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU*, 46, str. 25-46.
- Kunčević, Lovro, 2007: "Ipak nije na odmet sve čuti: Medičejski pogled na urotničke namjere Marina Držića", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU*, 45, str. 9-46.
- Chapin Lane, Frederic, 2007: *Povijest Mletačke republike*, Golden marketing, Zagreb.
- Larivaille, Paul, 1979: *La vie quotidienne en Italie au temps de Machiavel*, Hachette, Paris.
- Machiavelli, Niccolò, 1985: *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija*, u: *Izabrano djelo I* (preveo Frano Čale, priredio Damir Grubiša), Globus, Zagreb.

- Machiavelli, Niccolò, 1999: *Vladar* (dvojezično izdanje) Globus, Zagreb (preveo Ivo Frangeš, priredio Damir Grubiša).
- Prosperov Novak, Slobodan i Valle, Roberto, 1993: *Lettere a Cosimo I. De' Medici 1566*, Centro Croato del P.E.N. – Most/Bridge/Il Ponte, Zagreb.
- Prosperov Novak, Slobodan, 1996: *Planeta Držić: ogledi o vlasti*, Dom Marina Držića, Dubrovnik.
- Rahe, Paul A., 2006: *Machiavelli's Republican Legacy*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Rešetar, Milan, 1929: *Dubrovačko Veliko vijeće*, vlastito izdanje, Dubrovnik.
- Rheubottom, David, 2000: *Age, Marriage and Politics in Fifteenth-Century Ragusa*, Oxford University Press, Oxford.
- Serragli, Luigi de, 1919: *Ragusa, la Firenze dell' Adriatico*, Giovanardi editore, Roma.
- Scotti, Giacomo, 2006: *Ragusa, La quinta repubblica marinara*, Lint, Trieste.
- Stulli, Bernard, 1956: *Pregled državnopravne historije Dubrovačke republike*, Povijesni Arhiv, Dubrovnik.
- Stulli, Bernard, 2001: *Studije iz povijesti Dubrovnika*, Konzor, Zagreb.
- Van Gelderen, Martin i Skinner, Quentin (urednici), 2006: *Republicanism: A Shared European Heritage*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Von Albertini, Rudolf, 1970: *Firenze dalla repubblica al principato*, Einaudi, Torino.

Damir Grubiša

FORMS OF POWER IN THE RENAISSANCE: UNIQUENESS
OF THE DUBROVNIK MODEL

Summary

The author looks into the forms of political power in the Renaissance, and the typology thereof as provided by Niccolò Machiavelli in *The Prince* and in *Discourses on Livy*. The article aims to examine whether there is a *differentia specifica* distinguishing the Dubrovnik form of political order from similar forms of political power in Renaissance times. Republican forms of political power are analysed here, and the author stresses the existence of forms situated along the transition line from republic to principate, i.e. monarchy, and vice versa. An exposé of presuppositions of Machiavelli's initial analysis of comparative political orders is followed by a comparative analysis of the Florentine republican model of government, the Venetian form of political power, and, finally, the Dubrovnik model of political order. Although each model had distinctive features, they were similar inasmuch as each preserved the common idea of civil republicanism (*repubblicanesimo civile*), and

then shaped its political order in accordance with the interests of the main social and political forces in the country, i.e. in its territory. For instance, the Florentine republicanism developed into a so-called “democratic republicanism” (here the term democracy means exclusively that which Machiavelli refers to as *governo dei molti* – the government of many). Although such forms of wider participation of citizens in decision-making satisfied most citizens of Florence, the system was unstable, because it was subject to internal conflicts between fractions and parties, and to external pressures. The Venetian system of aristocratic republicanism was much more stable, but its social base was narrower and, ultimately, prior to its downfall, it transformed into a self-contained police system. The Dubrovnik model of political order was also a form of aristocratic republicanism, but its uniqueness lies in the fact that, unlike Venice or Genoa, it limited the authority and prerogatives of the state ruler, in this case the rector, who guaranteed the stability and non-corruption of the system. The inclusion of commoners through confraternities [*bratovština*] in the city’s public affairs made it possible to expand the social basis of such an order. These two characteristics also make the Dubrovnik political model unique.

Keywords: Machiavelli, civil republicanism, Florentine “democratic” republicanism, Venetian aristocratic republicanism, Dubrovnik Republic, rector

Kontakt: **Damir Grubiša**, Fakultet političkih znanosti, Lepušićeva 6, 10000 Zagreb. E-mail: dgrubisa@fpzg.hr